

Ks. dr hab. Stanisław Hareźga, SBP 114

PROFORYSTYKA BIBLIJNA – STATUS I MIEJSCE W TEOLOGII

Trwająca w Kościele katolickim od czasu II Soboru Watykańskiego intensywna odnowa biblijna, która coraz głębiej ożywia jego teologię i nauczanie, działalność duszpasterską i misję ewangelizacyjną, stwarza pilną potrzebę metodologicznej refleksji nad proforystyką biblijną. Jej zasadniczym celem jako nauki jest zajmowanie się zasadami i sposobami przekazywania odkrytego sensu tekstów biblijnych. Mimo tak wielkiego znaczenia proforystyki, jedynie bardzo zwięzłe informacje na jej temat znajdziemy w ogólnych wstępach do Pisma Świętego przy okazji prezentacji hermeneutyki biblijnej¹. Wynika to z faktu, że proforystykę ciągle jeszcze traktuje się jako część hermeneutyki biblijnej, uznawanej za samodzielną dyscyplinę naukową, która opracowuje zasady teoretyczne i praktyczne właściwego zrozumienia i interpretowania Pisma Świętego². Jej przedmiotem materialnym jest Biblia jako dzieło literackie, które powstało dzięki współpracy Boga, jako autora głównego, z człowiekiem, jako autorem drugorzędnym. Przedmiotem formalnym hermeneutyki jest

¹ Zob. J. Drozd, J. Homerski, *Zasady katolickiej interpretacji Pisma Świętego*, w: J. Homerski (red.), *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Poznań-Warszawa 1973, s. 319-322; Z. Łyko, *Wstęp do Pisma Świętego*, Warszawa 1987, s. 171-174; A. Paciorek, *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Tarnów 1994, s. 139-146; T. Hanelt, *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Gniezno 1999, s. 103-106.

² Obok hermeneutyki do współczesnych nauk biblijnych zalicza się jeszcze egzegezę i teologię biblijną. Wyodrębnienie proforystyki jako działu hermeneutyki widać także w opracowaniach wyłącznie jej poświęconych, zob. np. J.K. Pytel, *Objaśnianie sensu biblijnego w Kościele (hermeneutyka)*, Gniezno 1996, s. 140-154.

odkrywanie w Piśmie Świętym sensu, jaki Bóg przez natchnionego autora zamierzał wyrazić i rzeczywiście wyraził. W tym celu hermeneutyka biblijna wypracowuje, uzasadnia i objaśnia zasady teoretyczne, oraz uczy je stosować w celu odkrycia właściwego sensu tekstów Pisma Świętego. Z tej racji jest ona sztuką, wiedzą teoretyczną i praktyczną. Jest sztuką, gdyż wymaga umiejętności takiego stosowania zasad hermeneutycznych, by odkryć właściwy sens tekstu. Jest wiedzą teoretyczną, bo bada i wyjaśnia zasady właściwego zrozumienia i tłumaczenia Biblii. Jest w końcu wiedzą praktyczną, gdyż uczy stosować te zasady do poszczególnych tekstów biblijnych.

Badania hermeneutyczne dokonują się w trzech etapach: najpierw trzeba określić i wyjaśnić, co to jest sens biblijny i jakie są jego rodzaje; następnie w tekstach Pisma Świętego ten sens należy odnaleźć i zbadać; wreszcie ów odnaleziony sens przekazać wiernym w takiej czy innej formie, zależnie od adresata i celu. Ze względu na odrębną specyfikę poszczególnych etapów badań w hermeneutyce biblijnej wyróżnia się trzy działy: noematykę, (od *noeō* – „myśleć”, „rozważać”), czyli teorię sensu; heurystykę (od *heuriskō* – „znajdywać”) zajmującą się zasadami szukania i odnajdywania sensu³; oraz proforystykę (od *proferō* – „przedkładać”, „ogłaszać”), która prezentuje zasady i sposoby przekazu odnalezionego sensu biblijnego.

We wspomnianych już ogólnych wstępach do Pisma Świętego czy opracowaniach poświęconych samej hermeneutyce biblijnej, proforystykę jako dział hermeneutyki omawia się na kilku zaledwie stronach, w sposób bardzo zwięzły i lapidarny. Po wyjaśnieniu jej nazwy i celu następuje zazwyczaj krótka prezentacja najważniejszych w historii Kościoła form wykładu sensu Pisma Świętego: przekład, parafraza, glosa, scholion, postylla, kateny i komentarz. Po ich encyklopedycznym przedstawieniu w jednym ze wstępów stwierdza się: „Współczesny rozkwit nauk biblijnych i troska o jak najbardziej wszechstronne omówienie tekstu biblijnego dały początek nowej formie wykładu sensu biblijnego w postaci monografii i teologii biblijnych”, po czym w podobnym stylu podaje się ich krótkie określenia⁴.

³ W Polsce pierwszą próbą całościowego opracowania heurystyki jest praca: T. Loska, *Heurystyka integralna. Próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma Świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej*, Kraków 1995.

⁴ J. Drozd, J. Homerski, *Zasady katolickiej interpretacji*, s. 321-322. W drugim wydaniu tegoż wstępu J. Szlaga dodaje, że te funkcje, jakie kiedyś spełniały: parafraza, glosa, scholion, postylla i kateny, pełnią dziś noty umieszczone w przekładach w formie przypisów; tenże, *Hermeneutyka biblijna*, w: tenże (red.), *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Poznań-Warszawa 1986, s. 220.

Takie ujęcie biblijnej proforystyki rodzi najpierw pytanie o jej specyfikę w ramach hermeneutyki, gdyż prezentowana przez nią problematyka wchodzi właściwie w zakres historii egzegezy czy teologii biblijnej. Niestosowne jest też nazywanie jej nauką jedynie z tej racji, że służy intelektualnemu pogłębieniu prawd wiary i ich uzasadnieniu. Prowadzi to do sztucznego wyłączenia tej części proforystyki, której celem jest ożywienie życia duchowego i zaspokojenie praktycznych potrzeb religijnych poszczególnych wiernych czy wspólnot kościelnych. Przecież temu samemu celowi służą takie gałęzie nauk teologiczno-pastoralnych jak liturgika, homiletyka czy katechetyka, a nie można odmawiać im naukowości. Sztuczne odróżnienie naukowego celu wykładu sensu biblijnego od praktycznego przekłada się na dwutorowość ujęcia proforystyki. Mówi się więc o niej jako naukowej przy hermeneutyce, a tzw. praktycznej proforystyce poświęca się dodatkowe, odrębne opracowanie.

Pierwszym w Polsce, który opracował tę praktyczną proforystykę, jest ks. prof. Józef Kudasiewicz. Jego opracowanie można nazwać pierwszym polskim podręcznikiem duszpasterstwa biblijnego⁵. Ukazał się on jako część III *Wstępu ogólnego do Pisma Świętego*, pod redakcją ks. Józefa Homerskiego (Poznań-Warszawa 1973, s. 343-414), pt.: *Pismo Święte jako księga ludu Bożego i jej znaczenie duszpasterskie*. Pierwszy rozdział ma charakter historyczny i ukazuje jak w historii Kościoła wykorzystywano Biblię w pracy duszpasterskiej. Drugi poświęcony jest najważniejszym formom duszpasterstwa biblijnego: medytacja biblijna, nabożeństwo słowa Bożego, godzina biblijna, kręgi biblijne, rewizja życia oraz tzw. formom drugorzędnym. Rozdział III podaje zasady i pomoce duszpasterstwa biblijnego oraz omawia światowe towarzystwa i ośrodki biblijnego apostołatu. W drugim poprawionym wydaniu podręcznik otrzymuje już tytuł *Proforystyka pastoralna. Pismo Św. jako księga ludu Bożego*. Stanowi on odrębny traktat *Wstępu ogólnego do Pisma Świętego* pod redakcją ks. Jana Szłagi (Poznań-Warszawa 1986, s. 221-275). Podobnie jak w poprzednim wydaniu proforystyka pastoralna nadal uzupełnia wcześniejsze, bardzo krótkie opracowanie o naukowych formach przekazu sensu Pisma Świętego w ramach hermeneutyki biblijnej⁶. Na jej treść składają się trzy logicznie z sobą połączone działy: rola Biblii w życiu Kościoła w ciągu wieków, zasady

⁵ S. Bielecki, *Biblijstyka stosowana w twórczości Księdza Profesora Józefa Kudasiewicza*, w: S. Bielecki, H. Ordon, H. Witczyk (red.), *W posłudze Słowa Pańskiego. Księga pamiątkowa poświęcona Ks. Prof. Dr. Hab. Józefowi Kudasiewiczowi z okazji 70-lecia urodzin*, Kielce 1997, s. 16-17.

⁶ J. Szłaga, *Hermeneutyka biblijna*, s. 218-220.

duszpasterstwa biblijnego i formy tego duszpasterstwa. Oprócz pionierskiego podręcznika ks. Józefa Kudasiewicza dla rozwoju proforystyki znaczący wkład mają książki: bp. Kazimierza Romaniuka pt. *Apostolat biblijny* (Kraków 2005)⁷ i ks. Stanisława Hareźgi pt. *Biblia w Kościele* (Kraków 1998)⁸.

Dziś przychodzi czas na stworzenie jednej, naukowej wersji proforystyki biblijnej. Przemawia za tym niezwykle dynamiczny rozwój proforystyki pastoralnej, a przede wszystkim oficjalne wypowiedzi Kościoła na temat miejsca i roli Pisma Świętego w jego życiu i misji w świecie. Pod tym względem zasługuje na uwagę dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* (1993 r.)⁹. Przede wszystkim porządkuje on i wyjaśnia wiele kwestii związanych z hermeneutyką biblijną. Odrębna, ostatnia część dokumentu poświęcona jest jednak obecności Biblii w życiu Kościoła. Z perspektywy ponad 40 lat od soborowej konstytucji *Dei Verbum* tę problematykę na nowo podjęło XII Zgromadzenie Zwyczajne Synodu Biskupów w Rzymie w czasie od 5 do 26 października 2008 r.

Przedstawione skrótowo racje skłaniają do głębszej metodologicznej refleksji nad proforystyką biblijną jako pełnoprawną teologiczną dyscypliną naukową. Pierwszą kwestią do rozstrzygnięcia jest przyjęcie nazwy. Jeśli traktuje się ją jako dział hermeneutyki biblijnej, wówczas zwyczajnie nazywa się ją proforystyką. Wyodrębniając ją jednak z hermeneutyki, należałoby przyjąć nazwę „proforystyka biblijna”. Przez określenie „biblijna” daje się bowiem do zrozumienia, że jest to nauka, dla której źródłem niezmiennie pozostaje Pismo Święte i jako taka należy do nauk biblijnych. W drugim wydaniu swego podręcznika do proforystyki ks. prof. Kudasiewicz zastosował nazwę „proforystyka pastoralna”. Wprawdzie nie wyjaśnia on tej nazwy, ale redaktor *Wstępu ogólnego do Pisma Świętego* ks. J. Szłaga zapowiada wcześniej przy omawianiu proforystyki, że chodzi w niej o praktyczny wykład sensu biblijnego, a zwłaszcza o duszpasterstwo biblijne¹⁰. Tworząc jedną proforystykę jako naukę, nie można jednak określać ją przymiotnikiem „pastoralna”. Przez

⁷ Publikacja bp. K. Romaniuka jest przepracowaną i wzbogaconą nowymi treściami wcześniejszą wersją pt. *Biblia lepiej rozumiana w przekazie duszpasterskim*, Warszawa 1978.

⁸ Na książkę składa się czternaście tematów poświęconych aktualnej problematyce odnowy biblijnej, jej racjom teologicznym i kierunkom, zasadniczym formom duszpasterstwa biblijnego, światowym inicjatywom apostołatu biblijnego oraz obecności Biblii w programach duszpasterskich kard. C.M. Martiniego.

⁹ Zob. S. Hareźga, *Znaczenie dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele”*, RBL 49/1996, s. 38-43.

¹⁰ J. Szłaga, *Hermeneutyka biblijna*, s. 218.

to sugeruje się bowiem, że należy ona do teologii praktycznej jako jej nowy dział obok teologii pastoralnej, dydaktyki pastoralnej obejmującej katechetykę i homiletykę, oraz liturgikę¹¹.

Do podobnego wniosku prowadzi zacieśnienie proforystyki do duszpasterstwa biblijnego. Duszpasterstwo należy do podstawowych pojęć teologii pastoralnej, a każda jego forma jako przejaw zbawczej działalności Kościoła winna być biblijna. Dotyczy to przepowiadania słowa Bożego, posługi sakramentalnej i całej działalności pasterskiej Kościoła¹². Oczywiście można mówić o duszpasterstwie biblijnym, ale w tym sensie, że duszpasterstwo jako takie jest przepojone Biblią przez duszpasterski trud i umiejętność aktualizacji zbawczego orędzia. Jednak to nie duszpasterstwo winno być przedmiotem refleksji proforystyki biblijnej, ale przekaz słowa Bożego w ramach takiej czy innej formy duszpasterstwa, zgodnie z zasadami hermeneutyki, nowymi kontekstami społecznymi adresatów i dostosowanymi do czasów metodami przekazu¹³. Analogicznie należy widzieć relację między proforystyką biblijną a apostołatem biblijnym. Jeśli przez duszpasterstwo biblijne rozumiemy użycie Biblii we wszystkich działaniach Kościoła, to apostołat biblijny odnosi się do jej bezpośredniego, bardziej charyzmatycznego użycia. Chodzi w nim o wszelkie inicjatywy i pomysły w celu szeroko rozumianej inkulturacji Biblii, tak by słowo Boże mogło dotrzeć do jak najszerszego kręgu odbiorców, ludzi różnych ras i kręgów kultury¹⁴.

Po zwróceniu uwagi na konieczność stosowania jednoznacznej i adekwatnej nazwy, jaką jest proforystyka biblijna, wskażmy na jej podstawowe determinanty jako nauki¹⁵. Źródłem dla proforystyki jako nauki biblijnej jest Pismo Święte, a konkretnie odkryty sens tekstów biblijnych, jakie wypracowuje egzegeza i teologia biblijna, korzystając z osiągnięć hermeneutyki biblijnej. Jako źródło ważne jest też dla niej nauczanie Kościoła na temat Pisma Świętego w aspekcie jego miejsca i roli w Kościele i jego duszpasterstwie. Ponieważ w wykładzie

¹¹ Por. R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 8.

¹² *Tamże*, s. 106-110.

¹³ Zob. N.W. Höslinger, *Duszpasterstwo biblijne: czym jest, czym być powinno, czym mogłoby być?* w: M. Czajkowski (red.), *Biblia – Sobór – Życie. Sympozjum synodalne w Akademii Teologii Katolickiej (17 marca 1992)*, Warszawa 1994, s. 140-146.

¹⁴ Zob. S. Hareźga, *Biblia w Kościele*, Kraków 1998, s. 42-43.

¹⁵ Jeden z najwybitniejszych metodologów polskich ks. Stanisław Kamiński stwierdza, że do podstawowych determinantów nauki należą: przedmiot i cel, metoda oraz logiczna struktura poznania naukowego; tenże, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauki*, Lublin 1981³, s. 167.

sensu biblijnego proforystyka uwzględnia całą zbawczą działalność Kościoła, musimy korzystać również z wyników badań teologii praktycznej oraz nauk humanistycznych i empirycznych. Przedmiotem materialnym proforystyki biblijnej są sposoby i zasady przekazu sensu biblijnego w ramach zbawczej działalności Kościoła, tak by możliwe było ich zastosowanie na różnych odcinkach i miejscach jego duszpasterstwa i apostołskiej misji. W tym celu dokonuje opisu tego przedmiotu, jego form i przejawów, które zmieniały się w historii, a dziś zależą od współczesnych wyzwań i potrzeb Kościoła. Niektóre z nich doczekały się już bogatej refleksji naukowej i wiele miejsca poświęca się im w nauczaniu kościelnym jako tzw. miejscom aktualizacji słowa Bożego. Proforystyka biblijna odwołuje się do metod właściwych naukom biblijnym i praktycznym dyscyplinom teologicznym. Jednak poszczególne czynności badawcze w każdym przypadku wyznaczać będzie przedmiot i cel badań mający na względzie zarówno orędzie biblijne jak również „miejsce” i sposób jego przekazu w ramach zbawczej działalności i misji Kościoła.

Biblijna odnowa duszpasterstwa i ewangelizacji pilnie wymaga większego docenienia proforystyki biblijnej w przygotowaniu teologicznym i formacyjnym duchownych i świeckich teologów i pastoralistów. Dziś w wyższych seminariach duchownych i na wydziałach teologicznych w Polsce proforystykę wykląda się w bardzo ograniczonym zakresie jedynie w ramach przedmiotu „wprowadzenie do Biblii”¹⁶. Dla formacji kapłańskiej jest to zdecydowanie za mało. Duszpasterski cel seminaryjnego wychowania i formacji domagałby się wprowadzenia przedmiotu proforystyka biblijna jako zwieńczenie przygotowania do posługi pasterskiej na ostatnim roku studiów¹⁷.

U początku tworzenia się jest zarówno wymiar podmiotowy (materialno-organizacyjny) jak i przedmiotowy (treść badań naukowych) proforystyki biblijnej. Specyficzny charakter tej nauki sprawia, że jej tematyka nie jest jeszcze dostatecznie sprecyzowana. Widać to na przykładzie publikacji z tej dziedziny. Autorzy rozwijają raczej wąskie pojedyncze zagadnienia. Sporadycznie pojawiają się prace monograficzne o miejscu i roli Biblii w zbawczej

¹⁶ W studiach seminaryjnych jest on wykładany na II roku i obejmuje 28 godz. W programie zajęć jako ostatni, szósty, temat wymieniona jest „proforystyka pastoralna”; zob. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Częstochowa 1999, s. 164.

¹⁷ Przy braku odrębnych wykładów czy ćwiczeń z proforystyki biblijnej o innych możliwościach formacji w tym kierunku; zob. S. Hareźga, *Studium Pisma Świętego w formacji intelektualnej kapłana*, *Dobry Pasterz* 20/1997, s. 94-96.

działalności Kościoła¹⁸ czy próby pewnych syntez w ramach tej dyscypliny nauki¹⁹. Godny zauważenia jest fakt, że w Instytucie Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II od 1 marca 2007 r. istnieje pierwsza w Polsce Katedra Proforystyki Biblijnej, której kierownikiem jest ks. dr hab. Stanisław Hareźga.

Uwzględniając podjęte już przez ks. prof. Kudasiewicza próby syntezy zagadnień z proforystyki pastoralnej, łatwiej jest zaproponować strukturę dla całej proforystyki biblijnej, nie tylko dla dydaktyki, ale także wszelkich studiów i prowadzenia badań. Problematykę całej dyscypliny naukowej można roboczo ująć w następujące działy:

1. Teologiczne podstawy obecności Biblii w życiu Kościoła. Recepcja nauki Kościoła o słowie Bożym;
2. Egzegeza i formy wykładu sensu Pisma Świętego w historii Kościoła (aspekt historyczny);
3. Zasady właściwego przekazu i korzystania ze zbawczego orędzia Biblii w Kościele;
4. Sposoby i formy obecności Biblii w duszpasterskiej działalności Kościoła (liturgia, kaznodziejstwo, katecheza);
5. Miejsce Biblii w studium teologii, formacji i duchowości stanów życia w Kościele;
6. Teoria i praktyka indywidualnej i wspólnotowej *lectio divina*. Biblia w rodzinie, w małych grupach i ruchach kościelnych;
7. Sposoby i formy apostołatu biblijnego;
8. Problematyka aktualizacji i inkulturacji orędzia biblijnego. Biblia w życiu świętych i przejawach ludzkiej kultury;
9. Biblia w dialogu ekumenicznym i międzyreligijnym;
10. Organizacja i współpraca w służbie słowu Bożemu.

Na koniec należy stwierdzić, że metodologia proforystyki biblijnej daleka jest jeszcze od dojrzałości. Niemniej w tej dziedzinie bibliistyki w Polsce dzieje się dużo dobrego, rodzą się nowe inicjatywy i powstają prężne ośrodki oddziaływania Biblii na życie Kościoła. Niniejsze opracowanie może być inspiracją do dalszego porządkowania i rozwijania proforystyki biblijnej. Ciągłe stoi

¹⁸ Zob. np. A.E. Klich, *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej. Studium egzegetyczno-katechetyczne*, Kraków 2005.

¹⁹ Zob. np. F. Koenig, *Odnowa praktyki „lectio divina”*, Opole 2003; S. Hareźga, *Słowo Boże w życiu i misji Kościoła w Polsce. Biblijno-pastoralne refleksje przed Synodem Biskupów o słowie Bożym*, Tarnów 2007.

bowiem przede nią zadanie odnalezienia własnego miejsca w całokształcie teologii, by swymi osiągnięciami mogła jeszcze bardziej wzbogacać Kościół i kulturę współczesnego świata.

Ks. dr hab. Stanisław Hareźga, SBP 114